

dCIDOB 101.

Japó, el sol renaixent.

Educació i transmissió de valors en la societat japonesa. Breu recorregut històric de l'educació de la dona al Japó.

Saito Akemi

Educació i transmissió de valors en la societat japonesa

Breu recorregut històric de l'educació de la dona al Japó

Saito Akemi Historiadora i professora de la Universitat de Komazawa, Tòquio

A final de gener de 2007, una sèrie de comentaris desqualificadors vers les dones pronunciats pel ministre de Sanitat, Treball i Benestar, Yanagisawa Hakuo, va tenir un gran impacte no solament a la societat japonesa sinó també fora. Yanagisawa va qualificar les dones com a “màquines de parir” en tractar el tema del descens de la natalitat al Japó: “El nombre de dones entre 15 i 50 anys és fix. Mentre tinguem un nombre constant d'aparells i màquines de procrear, tot el que els podem demanar és que cadascuna s'hi esforci al màxim”. Immediatament, l'opinió pública va demanar la seva dimissió per la seva falta de sensibilitat cap a les dones, tot i que el març de 2007 continuava en el seu lloc. Un dels punts més criticats fou el fet de pensar que la procreació i l'educació de fills recauen solament sobre les dones. Per a molts el principal rol femení és tenir fills i criar-los, tot això sotmès al control del marit.

Malauradament, el comentari de Yanagisawa és una simple punta d'iceberg d'una mentalitat antiquada i persistent en una societat suposadament *democràtica* i *igualitària* després de la derrota de la Segona Guerra Mundial. És, potser, pel sistema d'educació i de transmissió de valors al llarg de la història que existeix aquest tipus de pensament sobre la dona?

Educació i transmissió de valors sobre la dona a l'era Edo (1603-1868)

La societat japonesa ha estat i continua sent encara una societat patriarcal en què les dones es consideren subordinades als homes. Aquesta pràctica es remunta a temps pas-

sats, especialment durant l'era Edo (1603-1868) quan el confucianisme es difongué per la societat gràcies al suport oficial.

En aquella època tots els caps de família aspiraven a preparar les seves filles per guanyar la futura partida i obtenir els majors beneficis. En aquestes aspiracions tenia un paper molt important l'educació de les nenes. Però, hem de recordar que la paraula “educació” no s'utilitzava aleshores en el sentit d'ensenyar o transmetre uns coneixements amb finalitats professionals o acadèmiques. En realitat, l'educació femenina consistia en convertir les dones en les “peces del tauler” més atractives als ulls dels jugadors. Abans de tot, la seva formació incidia en l'aprenentatge de la bona conducta, una qualitat que havia d'adornar l'esposa en tot moment. Amb aquesta finalitat es van publicar nombrosos manuals de conducta per a les dones. La majoria van ser escrits per homes: monjos budistes o seguidors de Confuci, d'acord amb les creences religioses que regulaven la vida quotidiana de la societat japonesa.

***Onna Daigaku* (Enciclopèdia de la Dona).** *Onna Daigaku*, atribuïda a Kaibara Ekiken (1630-1714), fou en aquella època la guia de conducta més important impartida a les nenes. Els pares de les noies i les dones mateixes llegien aquest llibre amb gran interès, no solament durant l'era Edo sinó també en temps posteriors ja que, a més de ser un manual de conducta, fou utilitzat per aprendre a llegir i escriure. L'autor va subratllar que les úniques qualitats de la dona eren l'obediència absoluta als homes i la paciència. La seva doctrina va ser utilitzada com a matèria d'instrucció en moltes llars, per tal que les nenes esdevinguessin bones

esposes i mares quan arribessin a l'edat per casar-se. El llibre comença amb una frase que representa la idea de l'autor sobre la vida de les dones nipones de la seva època: "Una dona ha de ser educada rigorosament pels seus pares perquè servirà als seus sogres quan es casi. Si els seus pares li donen molta llibertat durant la seva infància, ella pot tenir molts problemes amb la família del seu futur marit. En aquest cas, el seu marit l'odiarà" (Kaibara, 1848: 38). Des del seu naixement, doncs, la dona estava destinada a *servir* una família diferent a la seva. Segons Kaibara, el paper de la serventa perdurava tota la vida.

Pel que fa al matrimoni, l'autor insisteix que la casada deu obediència al seu marit: "(...) una dona ha de respectar el seu marit i mai no l'ha de menysprear (...). Ha de comportar-se, així mateix, de manera respectuosa en la seva presència" (*Ibidem*, p. 67-68). A més, Kaibara no tolerava les dones que cometien *faltes greus*. En el seu llibre proposava les set faltes que obligaven les dones casades a abandonar la llar familiar: la desobediència al marit; l'esterilitat, encara que si l'esposa es comporta amb educació i no és gelosa pot quedar-se a la casa per tenir cura d'altres fills de la mateixa família, o dels de la concubina del marit; la conducta luxuriosa; l'enveja; la malaltia; la loquacitat; i el robatori (*Ibidem*, p. 50-60).

De la lectura d'aquestes faltes es desprèn que el paper de l'esposa responia al d'un dona obedient, treballadora i submissa. Per això, les que contradeïen aquest esquema –les desobedients, estèrils i ocioses– eren rebutjades per la família del marit. En canvi, si el marit cometia adulteri, Kaibara, en comptes de criticar aquesta conducta immoral, recomanava a l'esposa que fos comprensiva i que no demostrés la seva gelosia, ja que: "si una dona és massa gelosa, esdevé una fera. Així, el seu aspecte i paraules aspres fan que el marit abandoni la dona".

La societat japonesa ha estat i continua sent encara una societat patriarcal en què les dones es consideren subordinades als homes. Aquesta pràctica es remunta a temps passats, especialment quan el confucianisme es difongué per la societat gràcies al suport oficial

Era Meiji

L'any 1868 va finalitzar l'era Edo amb la caiguda del shogunat Tokugawa i va començar l'era Meiji, una nova etapa per a la història del Japó. Després d'abandonar la política d'aïllament que va durar més de dos segles, el nou Govern, conscient del seu *retard* cultural, va pretendre modernitzar la vida del poble segons els models occidentals. Va pensar que l'educació era una manera eficaç de crear ciutadans cultes i fidels al Govern i l'emperador, "Déu" a la societat nipona.

La promulgació de la Llei del Sistema Educatiu de 1872 va afavorir la igualtat d'oportunitats entre els dos sexes a l'ensenyament primari¹. La nova llei va fixar l'obligatorietat de l'escolarització bàsica de tota la població, incloses les dones. Però, en realitat, l'objectiu principal fou el mateix de sempre: preparar les nenes per ser "bones mestresses de casa i mares sàvies". Respecte a l'ensenyament superior, no es pot oblidar la tasca dels missioners occidentals que van obrir moltes escoles femenines d'ensenyament superior. Però no va passar molt de temps fins que el Govern japonès comencés a posar traves a aquests intents.

A partir dels anys noranta del segle XIX, en el procés d'establiment de l'imperialisme japonès, l'educació va convertir-se en un mètode eficaç per tal que els ciutadans anessin esdevenint fidels a l'emperador. Aquest canvi va començar a ser evident amb la promulgació del Decret Imperial d'Educació de 1890, que propagava la lleialtat i la devoció filial (*Chū-kō*) com a virtut del poble japonès. Sota aquest edicte, tots els alumnes i professors es veïen obligats a obeir l'emperador. Així, les nenes havien de convertir-se en "bones mares-esposes", la responsabilitat de les quals seria sostenir la família, la unitat bàsica de l'Estat. Per aquesta raó, a les escoles superiors femenines abundaven assignatures específiques com les labors i altres temes relacionats amb la llar i la costura. En canvi, els estudiants de les escoles masculines secundàries tenien assignatures relacionades amb les ciències socials i naturals. La desigualtat de gènere en termes d'educació era evident.

La guerra de l'Àsia-Pacífic (1931-1945)

En els règims totalitaris, la individualitat i la llibertat subjectiva es consideraven innecessàries per al bon funcionament de l'Estat. En aquesta línia, els afers relacionats amb el cicle de vida de les dones es van anar convertint en qüestions *públiques*. La política social del règim militar japonès durant la guerra es va basar en "el domini del cos femení", un simple cos al marge de la personalitat i els sentiments, que "va servir" a l'Estat com una "màquina de parir". Així, la maternitat va començar a ser centre d'atenció del règim, com va ocórrer a l'Espanya franquista. El Govern va fomentar les bodes i la maternitat mitjançant campanyes educatives de la glorificació de la maternitat i amb lleis protectores de les mares i els nens.

Participant al Festival de Yayoi, Temple de Futurasan, Nikko.

En aquest sentit, l'Associació de Dones del Gran Japó, l'única organització femenina estatal durant la guerra i similar a la Secció Femenina de la Falange Espanyola, va tenir un paper important en la formació de les dones japoneses. Va organitzar nombrosos cursos de *mares* per ensenyar “les virtuts femenines” tradicionals, com l’abnegació, el servei a la llar i la submissió als homes.

A més, sota la seva ensenyança, ser “bona mare-esposa” no repercutiria només a la pròpia llar sinó també a tota la societat com a “mares dels soldats”. Com també va passar a Europa, durant la guerra, l’espai destinat a les dones es va estendre de la llar a tota la societat per dedicar-se a les tasques productives vacants a la rereguarda. No obstant això, en finalitzar la guerra (1945) es va imposar novament la campanya del retorn a la llar com va passar en altres països.

L'etapa de postguerra

La derrota japonesa a la Segona Guerra Mundial va suposar per a la societat nipona una obertura cap a la democràcia. La realització d’una reforma educativa per tal d’aconseguir la igualtat a l’aula fou un dels objectius més importants al Japó de la postguerra. Anteriorment, la segregació i la discriminació per raó de sexe en els àmbits escolars van ser freqüents.

La reestructuració de l’assignatura de Llar fou un bon exemple d’aquest intent. Sota la supervisió nord-americana, aquesta assignatura, que havia estat únicament per a les nenes,

va esdevenir una assignatura obligatòria per a ambdós sexes per fomentar la igualtat entre homes i dones des de la infància. Segons les autoritats nord-americanes, la participació masculina en el treball domèstic era indispensable per formar una família igualitària i democràtica. No obstant això, aquesta nova idea no fou ben rebuda per les autoritats japoneses.

Des de final de 1950, època en què l’economia japonesa va entrar en una fase de gran desenvolupament, es van començar a necessitar, novament, “bones esposes i mares sàvies” però aquesta vegada per donar suport “als soldats dels negocis”. Així va tornar la segregació per sexe en el pla d’estudis de l’assignatura de Llar. D’aquesta manera, cada sexe tenia diferents activitats suposadament ajustades a la seva característica de gènere, per a les nenes, la cuina i la costura, per als nens, el bricolatge.

A partir de la dècada de 1970

Juntament amb l’arribada de la segona onada feminista dels setanta, la desigualtat entre els sexes a l’espai educatiu va començar a ser qüestionada per algunes persones. A partir de la dècada de 1990, la pràctica de registrar primer als nois a la llista d’alumnes i les noies a continuació, va començar a estar en el punt de mira, ja que es va considerar una discriminació invisible cap a les dones des de la infantesa. Fins aleshores aquesta pràctica es feia de manera habitual a la major part de les escoles com un costum més. Avui dia moltes escullen la llista mixta per ordre alfabètic.

Motxilles escolars (*Randoseru*) arreglades en una escola infantil, Tòquio.

Un altre canvi notable és el color de les motxilles escolars o *Randoseru*. Anteriorment, es destinava el color negre per als nois i el vermell per a les noies. Quan l'autora d'aquest article anava a l'escola primària a la dècada de 1980, portava un *Randoseru* vermell però el seu germà, un de negre. Avui dia moltes escoles permeten als seus alumnes escollir el color que vulguin, verd, blau, rosa, etc.

Encara continua la desigualtat entre sexes...

Aconseguir una societat basada en la igualtat de gènere és un dels principals objectius del Govern japonès del segle XXI. L'establiment de la Llei Bàsica sobre la Igualtat de Gènere (1999) n'és un bon exemple. Aquesta legislatura garanteix la igualtat entre els homes i les dones davant la llei i intenta fomentar aquesta pràctica en esferes diferents de la societat: a l'escola, el treball, la llar, etc.

No obstant això, la realitat demostra que no és tan fàcil aconseguir aquest objectiu com s'esperava. Els resultats del sondeig d'opinió pública realitzat el 2004 per l'Oficina del Gabinet mostren, de manera clara, que queda molt camí per davant perquè la societat japonesa aconsegueixi una societat basada en la plena igualtat de sexes (Gettukan Yoron Choosa, 2005). Només un 20% dels enquestats (5.000 persones majors de 20 anys) va contestar que sí que existeix la igualtat de gènere a la societat japonesa (el 15%

de les dones enquestades davant del 26% d'homes). D'altra banda, un 74% percep un tracte preferent a favor dels homes. Les dades detallen que entre diferents espais públics i privats (l'entorn escolar, el lloc de treball, el món polític, el sistema legislatiu, la llar, els usos i costums), l'entorn escolar és el lloc que aconsegueix més la igualtat entre gèneres (67%), seguit per la llar (40%), el sistema legislatiu (39%), el treball (25%), el món polític (20%) i els usos i costums (17%).

Aconseguir una societat basada en la igualtat de gènere és un dels principals objectius del Govern japonès del segle XXI. L'establiment de la Llei Bàsica sobre la Igualtat de Gènere (1999) n'és un bon exemple

Gràcies a molts esforços realitzats en l'àmbit escolar, a poc a poc el sector educatiu està aconseguint un ambient igualitari entre nens i nenes dins de l'escola. Però el problema ve després. Una vegada acabats els estudis, i fora de la protecció de professors i parents, moltes dones han d'enfrontar-se a la crua realitat que perdura a la societat: la desigualtat laboral (el contracte temporal, el pitjor salari, la falta d'oportunitat de promoció, etc.) i social (la càrrega més gran del treball domèstic).

Tant a l'espai privat com al públic, malauradament, encara és majoritari el percentatge d'homes (caps i marits) que continuen menyspreant les dones per raó del sexe. Principalment en l'espai laboral, els homes que han rebut una educació menys igualitària continuen ocupant llocs de responsabilitat i molts d'ells consideren les dones com a força laboral de *segona categoria o possibles promeses* dels seus treballadors solters. Potser haurem d'esperar a la generació següent per tal que millori l'ambient laboral a favor de les dones treballadores.

Però també es poden observar avenços. Per exemple, respecte del repartiment del treball domèstic entre parelles, ha disminuït una mica la responsabilitat de la dona, tot i que la reducció és mínima. El 2004, segons el citat sondeig, el 78% de les persones responsables de la neteja de la llar eren dones, un 7% menys que el 1992. Un 15% va contestar que tots els membres de la família es dediquen a la neteja (el 1992, un 10%). En canvi, continua sent molt baixa la participació dels marits, un 4% el 2004, només dos punts més que el 1992. Sembla que encara hi ha molt camí per recórrer. ●

Nota

1 Aquesta llei va transformar l'antic sistema feudal d'escoles populars (*Terakoya*) en un nou sistema educatiu format per escoles primàries, secundàries i universitats (Velloso de Santisteban, 1994: 29).

Referències bibliogràfiques

GETTUKAN YORON CHOOSA (*Revista mensual de Sondeig d'Opinió Pública*), 37, [5]. Tòquio: Oficina del Gabinet, 2005.

KAIBARA, Ekiken. *Onna daigaku takarabako* (*Enciclopèdia de la dona*). Osaka: Kashiwaraya Seiemon (ed.), 8ª ed., 1848.

KIMURA, Ryoko. *Gakkobunka to jenda* (*Cultura escolar i gènere*). Tòquio: Keiso shobo, 1999.

SAITO, Akemi. *Mujeres japonesas entre el liberalismo y el totalitarismo 1868-1945*. Màlaga: Universidad de Màlaga, 2006.

VELLOSO DE SANTISTEBAN, Agustín. *El sistema educativo en Japón*. Barcelona: Labor, 1994.

Webs

Centre Nacional de l'Educació de la Dona: www.nwec.jp/en

Ministeri d'Educació, Cultura, Esport, Ciència i Tecnologia:

www.mext.go.jp/english/index.htm

Oficina del Gabinet, Departament per a la igualtat de gènere:

www.gender.go.jp/english_contents/index.html

